

Тетяна Бургарт, помічник прокурора

Надвірнянського району Івано-Франківської області

ЗНАЧЕННЯ ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО АТРАКТОРУ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

У статті йдеться про те, що серед аксіологічних пріоритетів особистості, що формує себе як творець правової державності та екогармонійного постіндустріального соціуму, який є інваріантою інформаційної цивілізації, особлива роль належить праву. Саме воно як екзистенційна властивість особистості дозволяє їй перетворюватися на конструктивно діючу істоту, забезпечуючи йому значення (функцію) ефективного соціального атрактору.

Актуальність, стан та мета наукової розробки проблеми. Для будь-якого суспільства, що трансформується, характерним є кризовий стан його правової системи. Як правило, він зумовлений розпадом попереднього правового простору, в координатах якого перебувало певне суспільство, відторгненням колишньої системи правопорядку, незавершеністю державно-правових реформ, невідповідністю елементів правової системи один одному та загальними тенденціями соціально-економічної і політичної дифузії, притаманних суспільству такого типу.

Осмислення цієї проблематики складає усю історію існування правової аксіології [1–3; 6–8; 10, 11 тощо], користуючись здобутками якої, ми намагаємося розв'язати сьогодні нагальні проблеми розбудови правової держави у нашій країні.

Важливим чинником змін, що відбуваються у транзитивному суспільстві України, та критерієм їхньої якості виступає право. Це пов'язано з тим, що адаптуючись до відповідних змін у суспільстві, правова система орієнтується та функціонує відповідно до ціннісного виміру соціального буття, який задає йому передусім право.

Визначаючи особливу роль, що відіграє право у сучасному соціумі взагалі, слід зважити на дискурсивний характер суспільної думки й практики, що намагаються її досягнути. Тут ми стикаємося з такою реальністю сучасної епохи, яка вказує, що світ уже не має ніяких рис та особливостей, які є первинними щодо інтерпретації його соціокультурних складових. Він існує нині тільки в інтерпретаціях та лише завдяки їм. Такі інтерпретації майже завжди створюються та існують, виявляючись у площині певної системи цінностей, властивих певній спільності й мають характер ідеології. Ці обставини змушують досліджувати феномен дихотомії особистості й права, щоб зрозуміти що ж таке правова людина. Саме це й зумовлює мету нашого повідомлення.

Аналіз проблеми. Дослідження ціннісного аспекту права, здійснюване крізь призму визначення сутності його антропної природи, змушує нас звернутися до ключових аксіологічних категорій. Зокрема, під цінностями ми маємо на увазі певні абстрактні сутності, що репрезентують предметне втілення системи історично конкретної життєдіяльності визначеної соціальної спільності (інваріантні аспекти буття), які інтеріоризуються її членами в процесі соціалізації та виступають іманентними регуляторами їхньої активності [6]. Їх виняткова роль у політичному житті суспільства зумовлена тим, що вони у їх широкому значенні відображають спосіб бачення у світі, прийняття або відмову дійсності та одночасно спільну орієнтацію для практичної дії. Фактично, цінності – це ті концентровані форми, у які відливаються ідеологічні, світоглядні уявлення людей. При цьому вони виходять далеко за межі будь-якої ідеології. Саме вони забезпечують легітимізацію зобов'язальної сили права, допомагаючи здійснювати зв'язок між індивідом та його нормою, поєднуючи його суб'єктів у цілісно єдиний правопорядок.

Діалектика правових цінностей передбачає як заперечення, так і спадкоємність, зміну в їхньому змісті. Вони, пов'язуючись лише з певною епохою чи конкретним соціумом, за умов переходу до нових епохи та соціуму змінюються чи скасовуються. Тому з'являються нові цінності, а старі іноді перетворюються в нецінності, і так безкінцево [8, 179–180].

Таким чином, спільні цінності потребують постійної конкретизації та інтерпретації стосовно певної історичної ситуації. В контексті цього слід зауважити, що, зокрема Т. Кун, розглядаючи механізм розвитку науки, доводив: людство зростає не шляхом нарощування нових знань, а через періодичну зміну основних уявлень, через зміну парадигм [5, 20]. Справедливо, що парадигма – це не тільки теорія, але й принципово

ЗНАЧЕННЯ ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО АТРАКТОРУ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

новий підхід до розв'язання наукових проблем, спосіб діяти, нова модель розв'язання дослідницьких завдань. Це ж стосується і соціокультурної реальності, фундаментальним виміром якої є право. Звідси: “зміна парадигм” бачення цінностей передбачає не зміну у самих цінностях, в силу їхньої ідеальної природи, а зміну у свідомості самих оцінюючих – соціальних суб'єктів, а точніше, у нашому випадку – у правосвідомості носіїв ідеї права, його суб'єктів.

Як наслідок соціальних трансформацій та наступної “переоцінки цінностей” змінюється і набір цінностей-орієнтирів, що визнаються людиною та інтегруються у соціальну систему. Інтеграцію цю забезпечують так звані атрактори, під якими в контексті синергетичної парадигми філософії розуміється діяльність, що спрямовує розвиток соціальної системи, яка має властивість до самоорганізації. Атрактори, між іншим, не є силами в класичному розумінні цього слова, тому що їх дія поширюється на систему в цілому, і ця дія, яка змінює динамічні якості системи, виходить за межі конкретного положення вказаної системи.

При виході системи за межі певних порогових величин вона з одного набору атракторів перемикається на інший, тобто входить у новий динамічний режим. За такого підходу з'ясовується, що роль атракторів у соціальних системах (зокрема право і соціум) і відіграє певний набір цінностей. Вони, сприймаючись системою, спрямовують її розвиток на досягнення нового граничного значення й змінюються при її переході.

Цю зміну атракторів як зміну ціннісних основ обґрунтування нормативної сили права можна простежити в умовах практично кожного транзитивного суспільства, зокрема України.

Соціальне визнання норм засновується на їхньому соціально-ціннісному значенні. Саме тому воля законодавця, якщо вона не “вписується” в існуючу систему, не може породити право. Іншими словами, такі норми не отримують соціальної легітимації. Отже, особливості функціонування правової нормативності значною мірою визначаються діалектикою цінностей суспільства як наслідок його взаємодії, власне, з правовою системою (як системи та підсистеми).

Досліджуючи їх співвідношення, взаємозв'язок, побачимо, що правова система будь-якого транзитивного суспільства стабільно перебуває у стані прямої та зворотної дії з самим цим суспільством як навколишнім середовищем для права. Тут на передній план виходить взаємозалежність між впливом права як відносно самостійної підсистеми системи, якою є суспільство (чи середовище), де відбувається

врегулювання, упорядкування та охорона відносин між всіма його елементами, та зворотної реакції соціуму на право у вигляді позитивного чи негативного відношення, що своєю чергою залежить від способу обґрунтування правової нормативності. При цьому суспільство, яке взаємодіє з правовою системою як своєю складовою, виступає до неї як надсистема.

З внутрішнього та зовнішнього аспектів проблеми створюється зміст та форма оптимального правопорядку як рівновага між потребами цілого та окремого індивіда, балансу прав й обов'язків тощо. Зовнішній аспект проблеми визначається агресією середовища, інтенсивністю його впливу, а внутрішній – можливостями та відповідністю адаптера системи та її межами. Коли у суспільстві створюється враження та відчуття, що можливостей адаптера для переробки та віддзеркалення зовнішнього сигналу недостатньо, у ньому виникає потреба здійснення заходів щодо підвищення рівня закритості й нарощування можливостей механізму управління, і навпаки. Внаслідок цього утискуються потенції до самоорганізації та зростає тенденція щодо політичної організації суспільства у бік тоталітаризму [9, 60].

Слід зазначити, що взаємодія правової системи з навколишнім зовнішнім середовищем здійснюється передовсім шляхом обміну інформацією. Так, суспільство “сигналізує” про процеси, які відбуваються у ньому, про потреби, що вимагають правового закріплення. Відображаючи ці потреби, правова система “видає” відповідні приписи. При цьому каналом впливу на неї є суспільна правосвідомість, яка через правотворчість об'єктивується у нормах права. Останні, своєю чергою, через правовідносини, правозастосування, дотримання права і таке інше втілюються у соціальних відносинах. Соціальні ж відносини, які з часом змінюються, знову потребують змін у їхньому врегулюванні – процес повторюється на новому рівні функціонування правового виміру буття.

Правова система має всі ознаки системи, адже, крім сукупності елементів та зв'язків між ними, вона наділена інтегративною якістю, якої не мають її елементи поза системою. Спроби її виявлення привели деяких дослідників до позитивістських висновків. Зокрема, існують думки, що таким “системоутворюючим відношенням правової системи є зв'язок з державою як організуючим чинником” [7, 35]. Відповідно визначається, що “правопорядок” у суспільстві утверджується не завдяки

ЗНАЧЕННЯ ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО АТРАКТОРУ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

функціонуванню права як складно організованої відкритої системи, а винятково завдяки державі [7, 35].

Такий підхід у філософії права вважається світоглядно й методологічно обмеженим, якщо керуватися доволі поширеною нині пост(мета)некласичною парадигмою інтерсуб'єктивізму.

Гадаємо, інтегративною якістю правової системи є нормативність, яка задається закладеною у ній цінністю. А правові цінності в контексті сучасної правової аксіології, яка концептуально виходить з вищезгаданого парадигмального підґрунтя, визначаються як принципові засади, на яких будується правова система та завдяки яким вона має цілісний характер.

Слід відзначити, що норми є способом прояву, об'єктивації нормативності. При цьому виявляється, що певна норма позбавлена нормативності, якщо її “видалити” з правової системи. Так, наприклад, якщо вичленувати окремо певну сукупність норм, їх адресатів та інститут контролю у вигляді сторонньої інстанції (зокрема, держави), і на такій підставі робити висновок про обов'язковість та нормативність цих норм, як на тому наполягали деякі науковці, то такий “нормативний” порядок буде скоріше схожий на порядок, існуючий на якійсь феодальній латифундії, де є набір правил-норм, визначене коло їх суб'єктів (кріпаків) та наглядач, який контролює та забезпечує їх додержання і виконання. Тому, з нашої точки зору, певна норма-правило набуває нормативності лише та завдяки інтегративній єдності всіх структурних елементів правової системи, зокрема: правосвідомості, правових цінностей, інституту правозастосування та інституту оскарження правозастосовних рішень тощо. Для нас зрозуміло, що нормативність виражає “підхід до права як до цілісного соціального інституту, що має нормативно-регулятивну соціально-корисну природу” [2, 324].

Відомо, що будь-яка норма права завжди є елементом визначеної системи, певної соціальної цілісності, комплексного порядку. Ізольована та відірвана від системи, імперативно-атрибутивна норма стає нездатною реалізувати свою полівимірну структуру. Кореляція прав та обов'язків, яку покликана встановити норма, можлива лише за умови наявності дійсного зв'язку між суб'єктами, які усвідомлюють факт свого входження (належності) до одного й того ж порядку. Тому тенденція до уніфікації у правовий порядок, який підкорює кожну взятую окрему норму й інтенсифікує свою дію до ствердження як

правової дійсності, більш об'єктивної, ніж система цих норм, є іманентною всякому прояву права в силу самої його внутрішньої структури [3, 135].

Аналізуючи особливості дії правової системи в межах соціуму, способи, шляхи та форми її впливу на суспільні відносини, впевнюємося, що у цьому впливі виявляється її сутність, практична значущість та спрямованість її функцій. Поняття функції характеризує саме діяльнісну спрямованість й ефективність правової системи. Система функцій останньої переводить нормативність права в площину упорядкованості суспільних відносин.

Для забезпечення збереження і розвитку системи у ній мають розгортатися, якщо це самоорганізована система, або передбачатися механізми нейтралізації дисфункцій [9, 130]. Право ж як система утворюється під впливом двох різнохарактерних, але односпрямованих процесів самоорганізації. Перший – це позитивний зворотний зв'язок з середовищем, що дозволяє праву ускладнювати та удосконалювати свої структурні виміри і одночасно усувати з них усе зайве. Другий – це негативний зворотний зв'язок права з соціальним середовищем, що сприяє спрощенню його структур і наростанню хаотичності. Постійна протидія цих двох протилежних тенденцій формує систему права та надає їй необхідної системної конфігурації та стійкості [1, 17]. Це цілком узгоджується з всесвітньо визнаною концепцією видатного соціолога права та філософа П.О. Сорокіна щодо співіснування двох протилежних фундаментальних тенденцій соціокультурного розвитку: “позитивної” та “негативної” поляризації соціальних суб'єктів [10].

У транзитивному суспільстві нашої країни, що долає відстань від тоталітаризму до правової демократичної держави, співіснують у межах однієї недосконалої правової системи два концептуально протилежні нормативні виміри: минулого, пов'язаного з рештками радянського законодавства, й майбутнього, задекларованого у змісті сучасної Конституції України та прийнятих після неї Кодексів і Законів. Це обумовлює амбівалентність правосвідомості громадян, включаючи й політичний менеджмент країни, обвальний характер трансформації соціуму, викликає загострення соціальних суперечностей між носіями різного типу правової орієнтації.

Висновок. Отже важливу роль у “знятті” цих реальних суперечностей, на нашу думку, повинна відіграти конструктивна динаміка змін у змісті норм чинного законодавства, програмована відповідно до визнання пріоритетності

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В ОСВІТІ ЯК ПРАВО НА ТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

загальнолюдських правових цінностей як його засадничих підвалин. Саме тому, як здається, сутність переходу України до нової якості свого соціально-правового буття полягає у докорінній зміні характеру соціальних зв'язків між державою і соціумом, відповідно до якої держава повинна існувати заради людини й суспільства, а не навпаки.

1. Бачинин В.А. Синергетическая методология и социология права // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: Материалы международной научной конференции. Серия "Symposium". – Вып. 12. – СПб.: Изд-во СПб. философ. об-ва, 2001. – С. 15 – 20.

2. Венгеров А.Б. Теория государства и права. – М.: Юриспруденция, 2000. – 608 с.

3. Гурвич Г.Д. Философия и социология права: Избранные сочинения. – СПб.: Изд. Дом СПб. гос. ун-та, Изд-во юрид. фак-та СПб. гос. ун-та, 2004. – 848 с.

4. Конституція України, ухвалена на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996

року //Голос України. – № 138 (1388). – 1996. – 27.07.1996 р.

5. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1975.

6. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции //Современный социо-анализ. – М., 1996. – С. 5 – 23.

7. Мірошніченко М.І. Відношення понять "система права" та "правова система" (синергетичний аналіз) //Науковий вісник Чернівецького університету: Збір. наук. праць. Правознавство. – Вип. 187. – Чернівці: Рута, 2003.

8. Неновски Н. Право и ценности. – М.: Прогресс, 1987. – 248 с.

9. Прангшвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. – М.: Синтез, 2000. – 528 с.

10. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. – М., 1999.

11. Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства. – М.: Гнозис, 1994.

Мирон Вачевський, кандидат економічних наук, професор

кафедри менеджменту і підприємництва
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В ОСВІТІ ЯК ПРАВО НА ТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується актуальна проблема економічної освіти у ВНЗ, формування професійних компетенцій у майбутніх випускників ВНЗ, необхідність всебічного вивчення патентознавства у всіх навчальних закладах, включаючи середні школи, ліцеї, гімназії, що є основою формування професійної компетенції в умовах ринкової конкуренції.

Актуальність проблеми. Важливою умовою здобуття якісної сучасної економічної освіти, яка б відповідала вимогам модернізації освіти в Україні в контексті загальноєвропейських та світових стандартів розвитку освіти, так як глобалізація та інтеграційні процеси в ринковій економіці, вимагають впровадження новітніх технологій, ставлять перед школою вимоги до високого розвитку та формування професійних компетенцій, високої моральної культури, економічної освіти, інформаційних технологій, що вимагає розширення ринку праці, підготовки випускників ВНЗ до успішної фахової діяльності в економічній сфері нинішнього динамічного

суспільства, є засвоєння **основ курсу інтелектуальної власності**, мета якого – формування вмінь та навичок з управління інтелектуальною власністю, використання патентної документації у процесі трудової діяльності [3].

Усе частіше й частіше можна почути в нашому суспільстві і прочитати в літературі про необхідність впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. І це, безумовно, добре. Хоча й недостатньо. Потрібні конкретні дії. І найбільш ефективними вони будуть тоді, коли всі зрозуміють, що інноваційність не зводиться до економічній сфері, вона має значно ширший зміст.